

NAUJI NAUJŪJŲ SKOLINIŲ NORMINIMO KLAUSIMAI

ĮVADAS

Pastaruosius porą dešimtmečių ir kalbininkų, ir visuomenės nuolat išsakomas poreikis profesionaliai įvertinti naujuosius svetimžodžius kaip dabartinę lietuvių kalbą ryškiai ženklinantį reiškinį. Atkurtosios nepriklausomybės pradžioje imtasi kaupti duomenis apie tokių žodžių funkcionavimą vartosenoje, tačiau vėliau šis darbas nuslopo ir nuosekliai nebebuvo dirbamas. Šiuo laikotarpiu rengiant skolinių norminimo priemones nebūta aiškios tokio darbo metodikos, svetimžodžiai neretai vertinti remiantis preskriptyvinėmis nuostatomis, o ne tyrimų rezultatais, labai trūko svetimžodžių vartosenos tyrimų. Viešai prieinamų svetimžodžių vartosenos ir jų norminimo rekomendacijų spragą bandyta užpildyti Lietuvių kalbos instituto ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) konsultacijų bazėmis, tačiau jose naujųjų skolinių nėra daug ir jie daugiausia apibūdinami vien norminamuoju požiūriu, pateikiant nuorodą „nevertotina“ ir lietuvišką atitikmenį.

Šiame straipsnyje analizuojamos VLKK patvirtintos skolinių norminimo priemonės, pristatomi nauji skolinių norminimo principai ir atnaujintas bei metodiškai sustiprintas svetimžodžių vartosenos duomenų kaupimo darbas. Straipsniu norima parodyti, kaip derinant preskriptyvinius ir deskriptyvinius metodus galima pagerinti norminamojo darbo kokybę.

SVETIMOS KILMĖS LEKSIKOS NORMINIMO PRIEMONĖS LIETUVOJE NUO 1998 METŲ

Svarbiausios oficialios atkurtosios nepriklausomybės laikotarpio svetimos leksikos norminamosios priemonės yra VLKK nutarimas Nr. 68 „Dėl di-

džiųjų kalbos klaidų sąrašo“ ir jo skyrius „Žodyno klaidos“, kuriame yra sąrašai „Nevartotinos naujosios svetimybės“ ir „Neteiktinos svetimybės ir jų dariniai“ (VŽ 1998), taip pat VLKK apsvaistyta knygelė *Kalbos patarimai 4. Leksika: skolinių vartojimas* (KP (L1) 2005). Į VLKK naujųjų svetimbių sąrašą įtrauktas 61 daugiausia anglų kalbos kilmės žodžių lizdas, neteiktinų svetimbių sąrašą sudaro 144 daugiausia rusų kalbos kilmės žodžių lizdai, o *Kalbos patarimų* knygelėje yra per 3000 į žodžių lizdus negrupuotų įvairios kilmės skolinių ir svetimbių. Svetimbių sąrašai yra priemonės neigiamai kodifikacijai diegti, o *Kalbos patarimuose*, be griežtai neigiamai įvertintų, švelnesnės neigiamos kodifikacijos ir šalutinių normos variantų, pateikiami ir lygiaverčiai lietuviškiems žodžiams skoliniai.

Rengiant minėtąsias norminamąsias priemones remtasi lietuvių kalbininkų (visų pirma, Alekso Girdenio, Prano Kniūkštos, Jono Palonio, Aldono Pupkio) daugiausia praėjusio amžiaus septintą ir aštuntą dešimtmetį publikuotais bendraisiais lietuvių kalbos ir svetimybės leksikos norminimo principais bei kriterijais, taip pat *Kalbos praktikos patarimų* 3-iojo leidimo rengimo gairėmis (žr. Gairės 1998). Naujiesiems skoliniais skirtos atskiros norminimo kriterijų sistemos lyg ir nebūta, tačiau kalbos rekomendacijų (Miliūnaitė 2004) ir VLKK bei jos pakomisės 1993–1997 metų protokolų analizė (Vaicekauskienė 2007: 129–144) leidžia teigti, kad veikiausiai buvo bandoma laikytis tradicinės krypties. Deja, ir viename, ir kitame tyrime konstatuota, kad norminimo kriterijai nėra taikomi metodiškai nuosekliai ir sistemingai, trūksta atitinkamų tyrimų¹.

Tiek atrankos, tiek vertinimo požiūriu sistemingumo ir vientisos koncepcijos ypač trūksta naujausiai ir plačiausiai adresatui skirtai priemonei *Kalbos patarimai*, į kurią perkelta visa didžiųjų klaidų sąrašo žodyno dalis ir kuri iš esmės atspindi lietuvių norminamosios kalbotyros svetimybės kilmės žodyno taisyčių tradiciją.

Greta gerai žinomų (literatūrinių) tarminių svetimybės kilmės žodžių (pvz.: *pečius, sarmatlyvas, sermėga, smala, zupė* ir kt.) ir senųjų raštų archaizmų (*žemčiūgai*), čia galima rasti visuotinai bendrinėje kalboje įsigalėjusius *cepelinus, rūbus, koldūnus* ir kt., buitinės šnekamosios kalbos *durnių*, sovietmečio ir dabartinio žargono ar slengo (*ciongas, ryžas, liuks, lūzeris*), visų panašių rekomendacijų puošmeną *sosiską* su įvairiais rašybos ir morfologijos

¹ Įdomu, kad tarptautiniuose norminimo teorijos darbuose sistemingo norminimo kriterijų taikymo problema neretai pripažįstama kaip neišsprendžiama (žr. Cooper ²1996; Viktor ²1994).

variantais, griežtai taisomų naujųjų anglų kalbos svetimybų (*nonsensas, ofisas, serfingas, supermarketas*) ir įprastų tarptautinių žodžių (pvz.: *brokolis, celiuliozė, ceremonija, seksualinis* ir pan.). Taigi norminimo objektu čia laikomas bet koks skolintos leksikos vienetas.

Leidinyje pateikiami vertinimai, viena vertus, remiasi ganėtinai sudėtinga ir – atrodytų – lanksčia vertinimo laipsnių sistema, o kita vertus, labai neapibrėžta neigiamai kodifikuotinos svetimybės samprata. Neteiktina svetimybė čia laikomas „iš kitos kalbos atėjęs žodis, prieštaraujantis bendrinės kalbos normoms ir turintis taisyklingą lietuvišką atitikmenį“ (Mikulėnienė 2005: 5). Kaip prieštaraujantis? Kokioms, kaip suprantamoms normoms? Kas laikoma „turimu“ atitikmeniu? Neigiamiausių vertinimo laipsnį „ntk.“ (neteiktina) *per se* gauna naujieji (anglų kalbos) skoliniai; apie juos, sekant *Kalbos praktikos patarimų* gairėmis, įvade sakoma, kad jie vertinami itin griežtai. Tarptautiniai žodžiai geriausiu atveju laikomi lygiaverčiais bendrinės kalbos normos variantais arba – dažnai – galimais, bet mažiau tinkamai vartoti žodžiais. Pavyzdžiui, šalutiniu normos variantu čia laikomas *reliktas, regresas*, o pirmenybė teikiama *liekanai, išlikai* ir *atžangai*.

Didelė *Kalbos patarimų* bėda yra atitikmenų samprata, priimtinumas ir tapatumas. Teikiami atitikmenys dažnai turi papildomų konotacinės reikšmės komponentų, arba atspalvių, skiriasi skolinio ir teikinio vartosenos ribos, nesutampa semantika (pvz., skolinys *frankofonas* kodifikuojamas kaip neteiktinas, nes veikiausiai manoma turint jam tapatų atitikmenį *prancūzų kalbis*). Taip pat ne vienu atveju nekritiškai taikomas atitikmenų teikimo principas, kad reikia vengti atitikmenų sinonimijos, kai turimas įsigalėjęs atitikmuo. Įsigalėjusiais, kaip galima spėti, laikomi *grynis, pasauga, spirgintuvas, saldukas, traputis, vamzdučiai* ir pan.

Platus norminamojo objekto apibrėžimas, nevienoda skolinių vertė ir santykis su bendrine kalba, jos vartoseną ir vartotoju kelia abejonių dėl šio oficialaus leidinio autoriteto. Tiek šiai, tiek kitoms minėtoms leksikos norminimo priemonėms būdingas pernelyg didelis preskriptyvumas, vartosenos nepaisymas.

NAUJŪJŲ SKOLINIŲ NORMINIMO PRINCIPAI

Pastaraisiais metais VLKK buvo imtasi iniciatyvos aptarti skolintos leksikos norminimo problemas ir parengtas bei patvirtintas projektas „Bendrieji

naujųjų skolinių norminimo principai“ (2007). Viliamasi, kad šis dokumentas turėtų tapti pagalbinio įrankiu tolesnėms norminamosioms priemonėms teikti.

Kalbamajame projekte pirmiausia apibrėžiami normintinių skolinių atrankos kriterijai: sakoma, kad duomenys bendrosioms norminamosioms rekomendacijoms turi būti renkami iš viešosios rašytinės vartosenos, o specifinės vartosenos žodžiai (žargonybės, profesionalizmai, specialieji terminai) į norminamuosius sąrašus neturėtų būti traukiami. Šis atrankos kriterijus siejasi su skolinimosi priežastimis ir skolinių funkcijomis. Normintiniais naujaisiais skoliniais laikomi žodžiai, kurie ateina į lietuvių kalbą dėl poreikio įvardyti (iš dalies) nežinomą, naują realiją ar sąvoką ir kuriems skolinimosi momentu lietuvių kalboje nėra (visiškai tapataus) atitiktens. Normos požiūriu iš principo nevertinami ir į norminamąsias rekomendacijas netraukiami dėl stilistinių ar sociopsichologinių priežasčių vartojami skoliniai, kuriais siekiama stilistinio poveikio ar kurie rodo tam tikrą socialinę vartotojo tapatybę. Tokie svetimžodžiai skiriasi ir savo funkcijomis tekste – jie paprastai atlieka ekspresinę, emocinę, socialinę ar metalingvistinę funkciją.

Greta vartosenos srities, kaip normintinių skolinių atrankos kriterijus iškeliamas vartosenos dažnumas: principuose rekomenduojama norminamosioms priemonėms atrinkti dažnesnės vartosenos skolinius, o pavienius skolinius traukti tik su išlygomis.

Naujuosiuose principuose taip pat pateikiamas skolinių vertinimas normos požiūriu. Visų pirma pagaliau patikslinamas tarptautinio žodžio apibrėžimas ir sakoma, kad keliose didžiosiose (anglų, vokiečių, prancūzų, rusų) kalbose vartojami naujieji skoliniai, kurių forma neprieštarauja lietuvių kalbos rašybos ir morfologijos taisyklėms arba kurie turi nekaitomiems tarptautiniams žodžiams įprastus baigmenis, yra naujieji tarptautiniai žodžiai, todėl laikomi norminiais lygiai kaip ir tie, kurie sudaryti iš klasikinių kalbų žodžių šaknų. Neadaptuoti, t. y. lietuvių kalbos rašybos ar gramatikos reikalavimų neatitinkantys, žodžiai priskiriami prie nenorminių, išskyrus tuos atvejus, kai jie gali būti laikomi (tarptautinėmis) leksinėmis citatomis; dažniausiai tai būna dvižodžiai pastovieji perkeltinės reikšmės junginiai, pavyzdžiui: *new age* „tokia kultūros kryptis, judėjimas“; *carte blanche* „visiška laisvė veikti savo nuožiūra“ ir pan.

Skolinių vertinimas normos požiūriu, suprantama, turi išplaukti iš bendrinės lietuvių kalbos tvarkybos principų (Principai 1997): aptariamuoju atveju laikomasi tradicijos ir teigiama, kad visada turi būti teikiama pirmeny-

bė leksikos grynumo principui. Atsiradus tinkamų atitikmenų, vartojimo rekomendacijose jie visada turį būti teikiami, taip pat ir šalia naujųjų tarptautinių žodžių. Kitas principas, kurio rekomenduojama laikytis, yra lietuvių kalbos gramatikos ir rašybos sistemiškumas. Šiuo principu siekiama sumažinti vartosenoje nelietuviškai rašomų ir nekaitomų svetimų žodžių skaičių.

Bendruosiuose norminimo principuose numatomi du naujųjų skolinių norminimo būdai: 1) norminimas svetimą žodį adaptuojant (t. y. sulietuvinant jo rašybą ir morfologiją) ir 2) norminimas keičiant pakaitu. Pirmuoju būdu remiasi natūrali skolinio integracija į besiskolinančios kalbos sistemą, puikiai pažįstama tiek lietuvių kalbos tarmėms, tiek bendrinei kalbai. Nors raštu niekur lyg ir nefiksuotas, šis norminimo būdas yra gerai žinomas norminamajai lietuvių kalbos praktikai. Antrasis būdas buvo taikomas rengiant straipsnyje minėtas norminamąsias priemones; jis kritikuotas tiek kalbos vartotojų, tiek mokslininkų už tai, kad siūlomi pakaitai ne visada būna tinkami ar smarkiai ribojamas sunorminamų vienetų skaičius (žr. Vaicekauskienė 2007: 145–152; Girčienė 2007).

Aptariamuosiuose principuose vertinga tai, kad čia stengiamasi užkirsti kelią netinkamų atitikmenų teikiniams apibrėžiant atitikmenų vertinimo kriterijus, kur greta žinomų darybos reikalavimų aptariami atitikmens ir skolinio reikšmės tapatumas bei atitikmens emocinis ir stilistinis neutralumas. Apie kodifikacijai aktualų atitikmens paplitimo vartosenoje kriterijų, kuris ypač gerai atskleidžia skolinio ir pakaito konkurenciją, principuose nekalbama; taip pat neakcentuojama pačių vartotojų sukurtų atitikmenų svarba².

DUOMENŲ APIE NAUJUOSIUS SVETIMŽODŽIUS KAUPIMAS

VLKK patvirtinus skolinių norminimo principus (2007), imtasi atgaivinti duomenų apie skolinius kaupimo darbą. Komisija kreipėsi į Lietuvių kalbos instituto Kalbos kultūros skyrių siūlydama parengti šiai temai skirtą projektą ir tais pačiais metais buvo suformuluoti tokie būsimo projekto tikslai ir uždaviniai:

² Norvegų kalbos komisijos 2000 m. įsteigto pakaitų diskusijų forumo analizė rodo, kad pakaito paplitimas vartosenoje yra labai svarbus veiksnys; taip pat pastebėta, kad pakaitų sėkmė tiesiogiai priklauso nuo to, kiek juos kuriant buvo laikomasi mokslinių tyrimų nustatytų gero pakaito kriterijų (žr. Torp 2007).

- atlikti vieno dešimtmečio (1998–2008 m.) svetimžodžių rašytinės vartosenos tyrimą, sudarant kiek įmanoma reprezentatyvesnę didelės apimties tekstų korpusą iš įvairių spausdintų bei elektroninių šaltinių ir pagal keletą įvairių požymių aprašant iš jo atrinktus svetimžodžius duomenų banke;
- remiantis VLKK patvirtintais svetimžodžių norminimo principais, rengti ir teikti Komisijai svarstyti rekomendacinius norminamuosius svetimžodžių sąrašus su pagrindiniais duomenimis apie svetimžodžių vartoseną.

2007 m. gale pagal Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programą buvo skirta parama penkių mokslininkų grupei³ atlikti *Naujųjų lietuvių kalbos svetimžodžių vartosenos tyrimą: 1998–2008*. Papildomą finansavimą kompiuteriniam duomenų bankui ir dažnumo matavimams paieškos įrankyje *Google* sukurti skyrė Lietuvių kalbos institutas. Planuojama, kad 2008 m. pabaigoje baigtame testuoti ir visiškai funkcionuojančiame kompiuteriniame svetimžodžių duomenų banke (SDB) bus sukaupta beveik 800 pavienių svetimžodžių ir bendrašaknių jų lizdų ir apie 3000 vartosenos pavyzdžių iš visuomeninės politinės, specializuotos, kultūrinės, jaunimo periodinės spaudos, interneto, neperiodinės spaudos, viešosios informacijos šaltinių ir dokumentų; duomenys bus aprašyti pagal darbo grupės patvirtintus tiriamojo svetimžodžių aprašo modelio principus.

Per pirmuosius projekto vykdymo metus buvo parengtos metodinės svetimžodžių kaupimo gairės ir sukurta reikalinga techninė bazė – kompiuterinio duomenų banko programa ir specialus užklauskos formavimo sistemoje *Google* įrankis svetimžodžių vartosenos dažnumui nustatyti. Remiantis SDB iškelto reprezentatyvumo principu, su šiuo įrankiu sudaromos itin tikslios žodžių formų paieškos eilutės, tiek įtraukiant kuo daugiau kaitybos paradigmos formų ir skirtingų rašybos variantų, tiek siaurinant paieškos lauką dėl rezultatų anglų kalba ar lietuviškų formų daugiareikšmiškumo. Dažnumas nustatomas pagal pirmųjų poros šimtų žodžių pagrindu išvestą medianą, t. y. skaičių, kuris parodo dažnumų variacinės eilutės centrą, – atskirai vardažodžiams ir veiksmažodžiams. Santykinis dažnumas skaičiuojamas kvartiliais (jie dalija eilutę į keturias lygias dalis, ir antrasis kvartilis sutampa su mediana): retais laikomi vardažodžiai, kurių rasta iki 800 pavartojimo atvejų, ir

³ Kaupiant duomenų banką įvairiais projekto etapais dalyvavo LKI Kalbos kultūros skyriaus darbuotojai Skaistė Aleksandravičiūtė, Jurgita Girčienė, Agnė Kalninytė, Rita Miliūnaitė, Giedrius Tamaševičius, Rasuolė Vladarskienė; projekto vadovė Loreta Vaicekauskienė.

veiksmazodžiai iki 400 atvejų, vidutinio dažnumo – vardažodžiai nuo 800 iki 30 000 pavartojimų ir veiksmazodžiai nuo 400 iki 5000 pavartojimų, o dažnais – vardažodžiai, rasti pavartoti daugiau kaip 30 000 kartų, ir veiksmazodžiai, kurių rasta daugiau kaip 5000 pavartojimų (apie *Google* paieškos galimybes plačiau žr. Aleksandravičiūtė 2008: 266–282).

Kaip matyti iš keliamų tikslų ir teorinio bei metodinio pasirengimo, projektas visų pirma skirtas į lietuvių kalbą ateinančių svetimų žodžių moksliniam tyrimui vartosenos pagrindu. Sisteminga svetimžodžių atranka ir vartosenos duomenimis siekiama pamatuoti mažiau tirtoje 1998–2008 m. rašytinėje lietuvių kalboje vartojamų naujųjų svetimžodžių kiekį ir atsakyti į klausimą apie anglų kalbos įtakos pobūdį: kokį poveikį lietuvių kalbai daro naujieji anglų (amerikiečių) kalbos svetimžodžiai, kiek jų skolinamasi, kokiuose tekstuose pasitaiko daugiausia (elektroninėje terpėje, jaunimo kalboje ar bendrojoje vartosenoje), koks jų santykis su lietuvių kalbos gramatika ir rašyba, ar skolinimosi procesas aptariamuoju laikotarpiu kokybiškai ir kiekybiškai skiriasi nuo to, kas buvo stebėta tik atkūrus nepriklausomybę 1991–1997 m. (plg. Vaicekauskienė 2007). Dalis tyrimo skirta leksiniams administracinės kalbos pokyčiams fiksuoti ir turėtų pateikti duomenų apie iki šiol mažai tyrinėtus valstybės dokumentuose vartojamus naujus tarptautinius žodžius ir jų reikšmes.

Kita vertus, naujųjų svetimžodžių duomenų bankas sudarytas taip, kad turėtų taikomąją vertę ir iš jo būtų galima gauti reprezentatyvios medžiagos norminamosioms priemonėms rengti.

NORMINTINI SVETIMŽODŽIAI DABARTINIAME SDB

Kaip minėta, bendruosiuose principuose suformuluoti du pagrindiniai svetimžodžių atrankos kriterijai – viešoji rašytinė vartoseną ir vartosenos dažnumas.

Atliekant atranką iš SDB sukauptų duomenų tenka šiek tiek tikslinti viešosios rašytinės vartosenos sąvoką. Greta respublikinės periodinės spaudos, svarbus duomenų šaltinis yra internetas. Kaip tik interneto terpėje aptinkama daug tikslinamųjų, o kartais ir pirminių svetimžodžių vartosenos duomenų. Iš esmės viešąją rašytinę vartoseną gali būti laikoma visa viešai prieinama tekstinė interneto dalis, tačiau pagal komunikacijos pobūdį ji labai nevienalytė. Rengiant tiriamojo svetimžodžių aprašo modelį nuspręsta internetinius

šaltinius SDB sąlygiškai skaidyti į dvi dalis – informacinę ir komunikacinę. Nustatant viešosios rašytinės vartosenos ribas toks skaidymas leidžia atsiriboti nuo komunikacinės interneto dalies, nes ji veikiau prilygintina parašytos formos (daugiau ar mažiau) privačios sakytinės kalbos atmainai.

Kadangi reikia apsiriboti pačiais aktualiausiais, labiausiai visuotinėje vartosenoje paplitusiais žodžiais, lygiai taip pat, bent jau sąrašų rengiamojo darbo pradžioje, galima brėžti ribas ties tam tikromis viešosios rašytinės vartosenos sritimis ir vėlesniam laikui atidėti administracinę kalbą, neperiodinę spaudą, galbūt ir periodinės spaudos specializuotąsias sritis (čia turima galvoje kultūrinė, įvairių profesinių sričių, jaunimo spauda, taip pat tik vyrams ar tik moterims skirta spauda ir pan.), o pirmiausia imti duomenis iš visuomeninės politinės spaudos. Toks apribojimas leistų atmesti skolinius, turinčius aiškių atitikmenų, bet vartojamus siekiant stilistinio poveikio ar norint išsiskirti kitokia tapatybe (didelė jų dalis yra viešojoje, labiau standartizuotoje rašytinėje terpėje rečiau vartojami slengo, žargono žodžiai). Taigi norminti, kaip rekomenduojama principuose, visų pirma būtų atrenkami tokie skoliniai, kurie yra atėję į lietuvių kalbą dėl poreikio įvardyti (iš dalies) naujas realijas ar sąvokas ir kurie skolinimosi momentu neturi visiškai tapataus atitikmens.

Jau minėtam reikalavimui, kad norminti atrenkami svetimžodžiai būtų dažnai vartojami, principuose leidžiama nusižengti siekiant didesnio norminamojo darbo poveikimo, vadinasi, veikiausiai tais atvejais, kai rekomendacija yra neabejotina, ją pateikti nesunku (galbūt kai turimas geras pakaitas) ir manoma, kad yra tikimybė skoliniui plisti. Tačiau pirmuoju kodifikacijos etapu turbūt reikėtų susitelkti ties dažnos ar bent vidutinio dažnumo vartosenos žodžiais.

Remiantis kalbamaisiais norminimo principais atrinkti skoliniai toliau vertinami normos požiūriu ir gali būti pripažįstami norminiais, jei jiems galima suteikti naujojo tarptautinio žodžio statusą, taip pat jei jie užpildo lietuvių kalbos žodyno spragą ir pritampa prie lietuvių kalbos rašybos ir morfologijos normų arba yra nesunkiai sulietuvinami. Nenorminiais laikomi konkuruojantys su lietuvišku artimos reikšmės atitikmeniu arba turintys specialiai sukurtą gerą pakaitą skoliniai, taip pat lietuvių kalbos rašybos ar gramatikos reikalavimų neatitinkantys žodžiai.

Tokios iš pirmo žvilgsnio paprastos taisyklės iš tiesų tėra labai bendros gairės kodifikaciniam darbui. Tolesnis kiekvieno iš atrinktų žodžių vertinimas yra ganėtinai sudėtingas ir priimant sprendimą būtinai reikia remtis

deskriptyviniais duomenimis: atsižvelgti į skolinio paplitimą ir įsigalėjimą vartosenoje, pritaipimą prie lietuvių kalbos sistemos, integravimąsi į ją, taigi, be kitų, pasvarstyti ir šiuos klausimus:

- 1) paplitimas vartosenoje: keliose srityse skolinys vartojamas?
- 2) įsigalėjimas vartosenoje: kelių metų vartojimo tradiciją skolinys turi?
- 3) lietuvių kalbos rašybos ir morfologijos normų atitiktis: koks yra skolinio prisitaikymo laipsnis, ar jis visada vartojamas adaptuotas, ar vartoseną šiuo požiūriu įvairuoja? Ar skolinys grafiškai (kabutėmis, pasviruoju šriftu) išskiriamas iš lietuviško teksto?
- 4) įsitvirtinimas lietuvių kalbos leksikos sistemoje: kiek skolinta šaknis išsišakojusi per lietuviškus darinius?
- 5) įsitvirtinimas lietuvių kalbos leksikos tarptautinių ar svetimų žodžių posistemyje: kiek bendrašaknių skolinių ir jų lizdų yra pasiskolinta?

Būdamas pakankamai reprezentatyvus, svetimžodžių duomenų bankas gali duoti palyginti patikimų duomenų čia išvardytais klausimais ir būti gera pagalbine priemone vertinant skolinius VLKK. Iš jo duomenų matyti, kad netgi patys aktualiausi, dažni ar vidutinio dažnumo skoliniai, rasti visuomeninėje politinėje spaudoje, kodifikacijos požiūriu labai skiriasi.

Kai kurie iš jų galėtų būti laikomi naujais tarptautiniais žodžiais, pvz., *driftingas* „kontroliuojamas šoninis automobilio ratų slydimas; automobilių sporto šaka, kai automobilis slysta trasa ir turi atlikti tam tikras užduotis (išlaikyti tam tikrą greitį, įveikti posūkius ir pan.)“ (angl. *drifting*); *fankas* „bliuzo ir soulo elementų turinti populiarios šokių muzikos kryptis, pasižyminti itin ryškiu ritmu“ (angl. *funk*); *kemperis* „kempinguose apsistojantis kelioninis (turistinis) automobilis, kuriame galima nakvoti“ (angl. *camper*) (šie žodžiai yra pasiskolinti rusų, vokiečių, prancūzų kalbų). Neretai tokių naujų skolinių bendrašaknių žodžių būna įtraukta į tarptautinių žodžių žodynus, plg.: TŽŽ *driftingas* „laivas žvejoti plūduriuojančiais tinklais“; TŽŽ *kempingas* „autoturistų stovykla“. Norminamosiose rekomendacijose greta turėtų būti nurodomi ir turimi nusakomieji lietuviški naujųjų skolinių atitikmenys, pvz.: *driftingas* – *kontroliuojamasis šoninis slydimas; automobilių slydimo varžybos*; *kemperis* – *ratuotas namelis, turistinis automobilis*. Taip pat turi būti įvertinami lietuviški ir skolinti kodifikuojamos šaknies dariniai, pvz., *driftingas: driftinti, driftas, drifteris*. Kaip numatyta bendruosiuose skolinių norminimo principuose, jei skolinio ortografinė ir morfologinė adap-

tacija vartosenoje įvairuoja, reikėtų kodifikuoti prie lietuvių kalbos morfologijos sistemos labiausiai pritampantią formą, plg. variantus *fanki*, *fankas*, *funk* (pastebėtina, kad šio žodžio vartosenos pavyzdžių SDB šiuo metu turima nuo 1998 metų), pvz.:

Visa kita – metų ar dvejų senumo „drum“n“bass“, džiazo ir **fanki** kompozicijos. (*Lietuvos rytas* 1998)

Kritikų teigimu, „Snooze“ – daugiausia žadantis ir originalus prancūziškas šokių muzikos projektas. D. Dalcanas turi Vest Indijos gyventojų kraujo ir mėgsta „**funk**“. (*Lietuvos rytas* 1998)

Patchanka – neįtikėtinas mišinys, suplaktas iš **fanki**, salsos, repo, flamenko, ska, ir arabiško rai, pasūdytas nesudėtingais ispaniškais, prancūziškais, angliškais, arabiškais ir portugališkais tekstais [...]. (*Lux* 2005)

Tai vakaras, kurį praskaidrins roko, džiazo ir **fanko** gaidos. (*TV diena* 2008)

Laikantis minėto morfologijos sistemos principo šiuo atveju turėtų būti kodifikuojama retesnė gretutinė forma *fankas*. Taip pat reikėtų sunorminti būdvardiškąjį šio žodžio vedinį *fankiškas* „fanko stiliaus“ (angl. *funky*), nes kalbant apie muziką jis vartojamas tik neadaptuotos formos, plg.:

1988 metais mokiausi B. Dvariono muzikos mokykloje, griežiau smuiku, vienas mokytojas pasiūlė išbandyti jėgas dainuojant džiazroką ir **funky** popmuziką. (*Respublika* 1998)

Vyks daugybė renginių, vienas jų – Vilniaus paveikslų galerijos kieme nuskambėsiantis Kauno bigbendo ir garsiausių Lietuvos džiazmenų koncertas „Samba del grigo“ – daug **funky**, latin ir hiphopo stiliaus muzikėlės! (*Panelė* 2006)

SDB yra ir daugiau galimų tarptautinių žodžių pavyzdžių, kurių rašybą ar morfologiją reikėtų sunorminti, pvz.: *gorgoncola* / *gorgonzola* / *gorganzola* / *gorgonzolla*; *karpačas* / *carpaccio*.

Be tarptautinių žodžių, SDB esama ir svetimybių, vietoj kurių vartotojams reikėtų rekomenduoti lietuviškų pakaitų, pvz., *go-go* (*go go*) „klubuose svečius linksminančių ir publiką uždegančių šokėjų ar jų šokio apibūdinimas“ (angl. *go go*). Šį žodį galbūt galėtų pakeisti pakaitai *klubo šokėjos*; *klubo šokis*. Svetimybė *go-go*, vadovaujantis bendraisiais skolinių norminimo principais, nepriimtina dar ir dėl ortografiškai bei morfologiškai neadaptuojamos formos.

Kai esama akivaizdžių duomenų, kai kuriais atvejais į norminamąsias rekomendacijas galima būtų traukti ir tokius svetimžodžius, kurie normos

požiūriu iš principo neturėtų būti vertinami, nes yra vartojami dėl stilistinių ar sociopsichologinių priežasčių. Čia turimas galvoje itin smarkiai plintantis visuotinis slengas (*kreizi*, *cool* ir pan.). SDB duomenimis, šie morfologiškai ir dažnai ortografiškai neadaptuojami žodžiai vartojami visuomeninėje politinėje, jaunimo, kultūrinėje spaudoje, interneto komunikacinėje ir informacinėje dalyse tarsi lietuviškų jų atitikmenų nė nebūtų, pvz.:

Savo kūrinys rodai tai vienoj, tai kitoj galerijoj, esi ir pedagogas, auklėji jaunąją kartą. Gal tu ir jaunimui įkerti į galvą visokias tokias „**kreizi**“ mintis? (*Šiaurės Atėnai* 2003)

Pirmą kartą – „**CRAZY**“ SAVAITE. Superkainos. [...] Naujausių modelių bandymai! (*Lietuvos rytas* 2005)

Dar gali viską „pagardinti“ spalvotomis kojineis iki kelių ar per petį užsimesti didžiulę *tašę*, išmargintą komiksais. Išeis **crazy** japoniškas stiliukas! (*Panelė* 2006)

Bet tai kuo skiriasi nuo **kreizi kreizi kreizi** tėvelių, kurie atžalėlėm perka žaisliukus prabungius – žaislinius kompiuterius, katytěstiptopkaipgyva, pypimax“us ir pan? (*Internetas, komunikacinė dalis* 2006)

Kadangi bent jau universitete ji buvo gana pašėlusė, knyga turėtų būti tokia pat „**crazy**“. (*blog.delfi.lt, informacinė dalis* 2007)

[...] rytinė mankšta man svetimas dalykas. Šokis yra daug smagesnė alternatyva! Labai gera atsipalaiduoti iš pačio ryto ir negalvoti apie artėjančius darbus. Gal kiek **crazy**, bet puikus laimės receptas. (*Internetas, komunikacinė dalis* 2008)

Parodos kuratorius Kęstutis Kuizinas pasiūlė temą „**Cool** Places“. [...] „**Cool**“ jau seniai tapo tarptautiniu žodžiu, nors neanglakalbių šalių kalbininkai greičiausiai jo dar nėra įteisinę. (*Lietuvos rytas* 1998)

Galų gale jos vaidinamas personažas – šviesiaplaukė, tobulai valdanti kardą, – yra labai pavykęs, labai „**cool**“. (*Lietuvos rytas* 2003)

Autorius šaiposi iš tų, kurie labai stengiasi atrodyti **cool**. (*Šiaurės Atėnai* 2004)

Man labai patinka Druskininkai, nežinau kodėl, gal todėl, kad as pati gyvenu Druskininkuose. Druskininkai yra **cool!!!** (*Internetas, komunikacinė dalis* 2004)

Joje atradau *elitą* gerąja prasme – tuometinio Dailės instituto studentus, visokiausius keistuolius – ir nors netapau tos **cool** kultūros dalimi, ją pamatyti man buvo labai svarbu. (*Šiaurės Atėnai* 2005)

Užtat merginos palaiko. Joms tai **cool!** (*Panelė* 2007)

SDB duomenys taip pat gali teikti papildomos informacijos apie jau įtrauktus į norminamąsias rekomendacijas skolinius. Pavyzdžiui, turimi duomenys apie skolinį *spamas* „nepageidaujami elektroninio pašto laišakai,

reklamos, ypač tokie, kurie siunčiami didelėms grupėms vartotojų iš karto“ (angl. *spam*) rodo, kad rekomendaciją reikia kartoti arba švelninti: nors KP ir laikomas neteiktina svetimybė, šis žodis yra dažnas ir išsiskiriantis (KP išvis nepateikia jo vedinių), plg.: (*anti*)*spaminis*, *spaminti*, *spamintojas*; *spameris*. Naują rekomendaciją, be jau teiktų pakaitų *šlamštlaiškiai*, *nepageidaujami el. laiškai*, *pašto šiukšlės*, galima būtų papildyti pakaitu *brukalas*.

Itin keblus yra skolinys *blògas* „visiems internete prieinamas dienoraštis“ (angl. *blog* > *web* + *log*) – *internetu dienoraštis*, *tinklaraštis*, *asmenraštis*. Šis žodis paplitęs visuomeninėje politinėje, kultūrinėje, specializuotoje, jaunimo spaudoje, interneto informacinėje ir komunikacinėje dalyse, jo šaknies žodžių lizdas yra smarkiai išsišakojęs per lietuviškus darinius ir esama visos didelės grupės kitų giminiškų skolinių, plg.: *blòginimas*, *blòginti*, *blògintojas*; *audioblogas*, *blogeris*, *blogerizmas*, *blogologas*, *blogorama*, *blogosfera*, *blogratis*, *fotoblogas*, *moblogas*, *superblogas*, *veblogas*, *videoblogas*. Visus juos sistemingai pakeisti siūlomais pakaitais būtų nelengva⁴.

Siekiant geresnės atitikmenų sklaidos ar norint greičiau įtvirtinti vieną kurį iš formos variantų, į einamąsias rekomendacijas galima būtų traukti ir tuos visuotinai paplitusius skolinius, kurie jau yra aptariami terminų žodynuose, plg. kompiuterijos terminą *hostingas* – *priegloba*, taip pat jau minėtą *gorgoncola*, kuris įtrauktas į rengiamą sūrių pavadinimų žodynėlį (plg. Girčienė, Liutkevičienė 2007: 115).

SDB duomenys rodo, kad, nepaisant VLKK internetinės konsultacijos, įvairiomis formomis viešojoje vartosenoje jau kuris laikas plinta svetimybė *butikas* (*butykas*, *boutique*, *boutique'as*) „prabangių (autorinių) drabužių ir aksesuarų parduotuvė“ (pranc. *boutique*). Grafinis šio svetimžodžio išskyrimas, ortografinė ir morfologinė adaptacija labai įvairuoja, plg.:

Parfumerija pelną neš tik tada, kai jos bus gausu: šimtai rūšių flakonėlių. Nieko nėra prasčiau, kai tavo „**boutique**“ – tik 2-3 lentynos. (*Moteris* 1998)

Jūsų karjeros kelias itin vingiuotas; kaip atsitiko, kad iki 35-erių prekiavusi nekilnojamuoju turtu staiga prieš pusmetį Vilniuje atidarėte pasaulinių brendų, prabangių drabužių **butiką** „Įvaizdžio namai“? (*Ieva* 2005)

Pernykštės „Ferre“ kolekcijos basutės **boutique** vitrinoje ar ant damos kojytės reikštų viena: **boutique** bankrutavo. (*Laima* 2005)

Madingo rajono statusą atspindi ir garsiausių dizainerių **butikai**, išsimėtę po Rue du Roi-de Sicile ir Rue des Rosiers. (*Ieva* 2006)

⁴ Plačiau apie skolinį *blògas* ir kitus darinius su juo žr. šioje *Kalbos kultūroje* (p. 50–64). – *Red.*

Po Notre Dame laukia pasivaikščiojimas Lotynų kvartalo [...] gatvelėmis, kuriose gausu įvairiausio stiliaus, įvairiausių šalių virtuvėms atstovaujančių kavinių, taip pat parduotuvių, „**butikų**“ ir ko tik širdis geidžia. (*blogas.lt, komunikacinė dalis* 2007)

[...] **butyko** ji [drabužių dizainerė] neturi. (*Pravda* 2008)

[...] Natalie PORTMAN (27) irgi atvyko į Paryžiaus mados savaitę, tačiau laisvalaikį šiame mieste leido ne naršydama tarp kabyklų prabanguose **boutique**, o vaikštinėdama su tėvais. (*Žmonės* 2008)

Gali būti, kad šiuo atveju teikiami pakaitai *krautuvėlė*, *parduotuvėlė* vartotojams neatrodo pakankamai adekvatūs.

Taip pat vis dar dažnai vartojami skoliniai *segvėjus*, *baneris*; greta VLKK siūlomo pakaito *riedis*, norminamosiose rekomendacijose galima būtų skleisti SDB fiksuotą *segvėjaus* pakaitą *transporteris* (jei *riedis* kam atrodytų nepriimtinas), o į KP įtrauktam *baneriui* siūlyti dar ir pakaitą *dinaminis transparentas*.

Taigi sistemingai ir nuolat kaupiant vartosenos duomenis atsiranda naujos informacijos apie kodifikuotų skolinių pakaitus, lietuviškus darinius, giminiškus bendrašaknius skolinius, kuri galėtų būti naudinga tęstiniam norminamajam darbui.

IŠVADOS

Poreikis sistemingai metodiškai norminti į lietuvių kalbą ateinančius naujuosius svetimžodžius per pastaruosius porą dešimtmečių išliko nė kiek nesumažėjęs. Iki šiol patvirtintos oficialios norminamosios priemonės buvo rengiamos stengiantis kuo skubiau užpildyti atsivėrusias norminimo spragas, vadovaujantis bendrinės kalbos norminimo principais ir nerašyta nuojauta apie svetimos kilmės leksikos norminimą. Joms būdingas pernelyg didelis preskriptyvumas, vartosenos nepaisymas.

Specialiai naujiesiems svetimžodžiams skirti bendrieji metodiniai norminimo principai buvo parengti ir VLKK patvirtinti tik 2007 metais. Reikia tikėtis, kad šie principai pagaliau duos teorinį pagrindą lietuvių kalbos svetimžodžių norminimo strategijoms ir priemonėms rengti.

Naujuosiuose principuose jįsti reikalavimas norminamajame darbe būtinai remtis vartosenos tyrimų duomenimis, kitaip tariant, preskriptyvinį požiūrį derinti su deskriptyviu. Tais pačiais metais VLKK iniciatyva imtas fi-

nansuoti didelis parengiamasis 1998–2008 m. naujųjų svetimžodžių rašytinės vartosenos duomenų banko kaupimo darbas, be mokslinės tiriamosios vertės, galintis turėti taikomąją naudą. Jau pirmųjų jame sukauptų duomenų analizė rodo, kad sistemingas ir metodiškas medžiagos kaupimas bei aprašymas leidžia išspręsti norminimui reikalingų duomenų reprezentatyvumo problemą.

Bendrieji naujųjų skolinių norminimo principai nenumato norminimo strategijos pasirinkimo, tačiau stebint liberalėjančias VLKK nuostatas galima tikėtis, kad, kai jie bus taikomi, priimtinesnės atrodys rekomendacijos, o ne baudas užtraukiantys nutarimai. Jei būtų pasirinktas lanksčios rekomendacijos principas, parengti norminamąją priemonę nebūtų labai sudėtinga. Tradicinė svetimų žodžių norminimo priemonė Lietuvoje yra žodžių sąrašas iš dviejų dalių – svetimybų ir jų pakaitų. Šiuolaikiškesnė ir perspektyvesnė norminamųjų rekomendacijų sklaidos priemonė būtų internete prieinamas duomenų bankas, suteikiantis vartotojams daugiau informacijos apie svetimžodžių paplitimą ir vartoseną. Itin patrauklus galėtų būti interaktyvus sprendimas su langeliu vartotojų siūlomiams pakaitams ir langeliu kalbininkų komentarams.

Metodiškai parengtos, grindžiamos reprezentatyviais vartosenos duomenimis skolinių norminimo rekomendacijos leistų išspręsti preskriptyvizmo ir deskriptyvizmo prieštaros problemą, būtų patrauklesnės vartotojams ir užtikrintų geresnę kodifikuotų variantų sklaidą.

LITERATŪRA

- Aleksandravičiūtė S. 2008: Paieškos sistemos *Google* naudojimo galimybių tiriant kalbos reiškinius. – *Kalbos kultūra* 81, 266–282.
- Bendrieji naujųjų skolinių norminimo principai, 2007, <http://www.vlkk.lt/i/news/267.doc>
- Cooper R. L. 1996 (1989): *Language planning and social change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gairės 1998: Kalbos praktikos patarimai: trečiasis leidimas. Darbų gairės [pokalbis]. – *Gimtoji kalba* 12, 1–10.
- Girčienė J. 2007: Naujųjų skolinių vartoseną: kalbos kultūros ir stilistikos takoskyra. – *Kalbos kultūra* 80, 143–152.
- Girčienė J., Liutkevičienė D. 2007: Sūrių pavadinimų vartoseną ir norma. – *Kalbos kultūra* 80, 110–121.
- KP (L1) 2005: *Kalbos patarimai 4. Leksika: Skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai)*. Autorė ir sudarytoja Danguolė Mikulėnienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- Mikulėnienė D. 2005: Pratarė. – *Kalbos patarimai 4. Leksika: Skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai)*. Autorė ir sudarytoja Danguolė Mikulėnienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 3–14.
- Miliūnaitė R. 2004: Skolinių vertės motyvacija. – *Skoliniai ir bendrinė kalba*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 30–54.
- Principai 1997: Lietuvių bendrinės kalbos tvarkybos principai, kodifikacijos kriterijai ir jų taikymas. – *Gimtoji kalba 4*, 1–3.
- Torp A.-M. 2007: *Forging in the Smithy. Principles for creating substitute words: A critical examination of Ordsmia*. Nepublikuotas magistro darbas, Oslo universitetas.
- Vaicekauskienė L. 2007: *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartoseną*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vikør L. S. 1994 (1988): *Språkplanlegging: Prinsipp og praksis*, Oslo: Novus forlag.
- VŽ 1998: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. 68 „Dėl didžiųjų kalbos klaidų sąrašo“. – *Valstybės žinios*, 1998 02 20, Nr. 18-445.

Gauta 2008 11 25

NEW ISSUES IN STANDARDISING NEW BORROWINGS

S u m m a r y

The paper sets out to examine measures which have been approved by the State Lithuanian Language Commission to standardise borrowings since 1998 (lists of unacceptable loanwords). The article also introduces principles of standardising new loanwords (adopted in 2007) and demonstrates the methodology of storing representative data of the usage of borrowings.

The paper also gives illustrations from the new databank of loanwords used in written discourse in 1998–2008. It thus aims to demonstrate that the quality of standardisation could be improved by combining prescriptive and descriptive methods: to avoid being too prescriptive and promote access and dissemination of codified variants to the user.

LORETA VAICEKAUSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
loreta.vaicekauskiene@lki.lt